

ΣΤΟΕΣ ΚΑΙ ΜΕΤΑΛΛΕΙΑ ΛΕΥΚΗΣ – ΧΑΛΚΕΡΟΥ.

**Βήματα στον χώρο και τον χρόνο,
μια έρευνα επί του πεδίου»**

Στέλιου Βαρυπάτη

Η παρούσα ανακοίνωση, αν και φέρει στο πρόγραμμα το όνομά μου, δεν είναι προϊόν της προσωπικής μου προσπάθειας και μόνο. Αποτελεί συλλογικό έργο μιας ομάδας και για να είμαι συγκεκριμένος, μιας παρέας φίλων, που η κοινή τους αγάπη για την τοπική ιστορία και την έρευνα οδήγησε σε αυτό το αποτέλεσμα. Αισθάνομαι την ανάγκη να ευχαριστήσω ιδιαίτερα τον φίλο, συνοδοιπόρο και «δάσκαλό» μου στο ταξίδι αυτό της μνήμης, τον Θ. Λυμπεράκη και την Σπηλαιολογική Ομάδα Καβάλας για την πολύτιμη βοήθειά τους. Εύχομαι στους «νέους» οπαδούς της υπέροχης αυτής ενασχόλησης στα «ταξίδια τους στον χρόνο» να τους συντροφεύουν άνθρωποι σαν τους προαναφερθέντες.

Κανείς μας δεν είναι επαγγελματίας αρχαιολόγος, ιστορικός ή κάτοχος τίτλων σχετικών με την φύση αυτής της προσπάθειας. Τα παραπάνω όμως μας ενώνουν και μας δίνουν το θάρρος να κοινοποιούμε όσα πιστεύουμε ότι είναι άγνωστα και ουσιώδη.

Ζητούμε συγνώμη λοιπόν εάν η γλώσσα που χρησιμοποιούμε δεν είναι επιστημονική και οι περιγραφές χωρίς την οικεία στους περισσότερους ορολογία. Αποσκοπούμε όμως να μεταδώσουμε το πνεύμα και την «όρεξη» για ενασχόληση σε όσους νομίζουν ότι δεν έχουν την απαραίτητη εκπαίδευση... και απλά να τους πούμε ότι το οικοδόμημα της γνώσης χρειάζεται εκτός από τους εργολάβους και τους εργάτες. Κάποιες φορές χωρίς αυτούς τα έργα παραμένουν μόνο στα σχέδια.

Η "Υποχθόνια" Καβάλα

Λόγω του πλήθους των στοών, τόσο στο Παγγαίο και το Σύμβολο όρος, όσο και στα βουνά της Λεκάνης, θ' αναφερθούμε μόνο σε κάποιες από αυτές που η γεωγραφική τους θέση και η σύνδεσή τους με άλλα ευρήματα τις καθιστά περισσότερο ενδιαφέρουσες, και ελπίζουμε και περισσότερο αξιόλογες. Άλλωστε όσες στοές θα αναφέρουμε, είχαμε την δυνατότητα να τις ερευνήσουμε

προσωπικά όπως και την περιοχή στην οποία εντοπίστηκαν, αποκομίζοντας έτσι πληρέστερη εικόνα.

Οι αναφορές αριθμούν εκατοντάδες στοές στην περιοχή του Παγγαίου, κάτι που δικαιολογεί τον χαρακτηρισμό του σαν μυθικό και "χρυσόφορο". Δεν είναι όμως το μόνο σημείο όπου ο χρυσός κάποτε αποτελούσε την κύρια πηγή εσόδων. Επίσης μεγάλο αριθμό στοών συναντάμε στις πλευρές του Συμβόλου όρους, στην Ν. Καρβάλη και τα γύρω βουνά της Λεκάνης, όπως προαναφέρθηκε. Άλλωστε πολύς λόγος έχει γίνει για την «Σκαπτή ύλη» και τα μεταλλεία του ιστορικού Θουκυδίδη κάπου στην περιοχή μας, όχι αδικαιολόγητα, γιατί, όπως αναφέρεται από τον Πλούταρχο στο βίο του Κίμωνα, ο Θουκυδίδης πέθανε στην Σκαπτή ύλη. Δεν θα μπορούμε στη λογική της ανάπτυξης του ζητήματος αυτού, διότι οι διχονομίες είναι πολλές και σε όλα τα επίπεδα. Το εμπιστευθήκαμε στους ειδικούς και αποφύγαμε τον πονοκέφαλο των υποθέσεων για την ταύτιση της «Σκαπτής ύλης». Αυτό που είναι σημαντικό είναι το γεγονός ότι τα ορυχεία αυτά χρηματοδότησαν την Μακεδονική Δυναστεία του Φιλίππου Β' και αποτέλεσαν την αιτία για μια μακρόχρονη και σταθερή ανάπτυξη της περιοχής. Όπως αναφέρεται στο Στράβωνα, η πρόσοδος από τα μεταλλεία έφθανε τα 1.000 τάλαντα τον χρόνο, ποσότητα ιδιαίτερα υψηλή. Από την άλλη πλευρά αρκετά κακά προξένησαν με τον πλούτο τους, προκαλώντας κατακτητές και διεκδικητές από όλη την αρχαία Ελλάδα. Το νησί της Θάσου επίσης, ιδιαίτερα πλούσιο σε μεταλλεύματα, δικαιολογεί για τον λόγο αυτό τις πολλές στοές που υπάρχουν σε αυτό.

Ο χρυσός και το ασήμι πάντα αποτελούσαν τον κύριο στόχο της υπόγειας εκμετάλλευσης, αλλά όχι μόνο αυτά. Ο σίδηρος και ο χαλκός ήταν και αυτά χρήσιμα σε εργαλεία, όπλα, αντικείμενα καθημερινής χρήσης, κ.α. Από την αρχαιότητα ακόμη αποτελούσαν μια σημαντική πρόσοδο για τους εκμεταλλευτές τους και δεν ήταν λίγοι οι πόλεμοι που έγιναν με σκοπό την κυριότητα των κοιτασμάτων.

Η περιοχή της Καβάλας είναι γνωστή από την αρχαιότητα για την έντονη, μεταλλευτική δραστηριότητα των κατά καιρούς κατοίκων της, όπως προαναφέραμε. Από την άλλη πλευρά αρκετά κακά προξένησαν με τον πλούτο τους, προκαλώντας κατακτητές και διεκδικητές απ' όλη την αρχαία Ελλάδα. Είναι πλούσια σε μεταλλευτικές στοές, όπως αυτές που βρέθηκαν βόρεια της Καβάλας

στην θέση “Τρία Καραγάτσια” τυχαία κατά την διάνοιξη δασικού δρόμου, το υπόγειο σύμπλεγμα της Αγ. Ελένης στο χωριό Ζυγός, των βουνών της Λεκάνης, της περιοχής του οικισμού Λεύκης – Χαλκερού, της Παλαιάς Καβάλας και φυσικά του Παγγαίου και Συμβόλου όρους. Θυμίζουμε ότι ο Ευριπίδης στην τραγωδία του «Ρήσος» ονομάζει το Παγγαίο «όρος με τους όγκους χρυσού, του οποίου η γη κρύβει άργυρο». Ο χαρακτηρισμός “Χρυσοβόλον” δεν αντανακλά όμως μόνο την πλούσια σε μεταλλεύματα φύση του, αλλά και το πλήθος των μύθων που συνδέονται με αυτό. Σαφώς υπάρχουν και πολλές άλλες στοές που δεν είναι ακόμη γνωστές για διάφορους λόγους (κατολισθήσεις, σεισμούς, φερτά υλικά που κάλυψαν τις εισόδους, δύσκολες προς έρευνα περιοχές, κ.α.).

Οι Φοίνικες, με βασιλιά τον Κάδμο, που έφτασαν στο Παγγαίο το 1.400 π.Χ., ανακάλυψαν πρώτοι το χρυσό. Ήταν άριστοι μεταλλωρύχοι, πολιτισμένοι και με εξερευνητικό πνεύμα. Πράγματι εξέλιξαν τις τεχνικές εξόρυξης αλλά και αύξησαν κατά πολύ την παραγωγή. Παρόλο που τα πρώτα Θρακικά φύλα εμφανίστηκαν πριν τους Φοίνικες το 1.800 π.Χ. στην περιοχή, μόνο οι Σάτρες, φυλή πολεμική και ορεισίβια, είχαν την “μερίδα του λέοντος” στα κοιτάσματα χρυσού και ήταν απρόσιτοι στους εισβολείς λόγω της διαβίωσης τους μόνο στις δύσβατες και χιονοσκεπαστες κορυφές του βουνού. Δεν τους υπόταξε κανείς, ούτε ο Ξέρξης αλλά ούτε ο Μ. Αλέξανδρος. Διατηρούσαν μαντείο του Διονύσου (υπάρχουν διάφορες θεωρίες για το σημείο όπου βρίσκεται αλλά δεν έχει εντοπιστεί ακόμη), του οποίου οι υπεύθυνοι ιερείς ονομαζόταν Βίσσοι. Πολύ αργότερα οι Αθηναίοι (470 π.Χ.) κατοικούν στην αρχαία Ηϊόνα, επίγειο της Αμφιπόλεως (σήμερα περιοχή Τουζλας) και μετέπειτα (399 π.Χ.) οι Μακεδόνες με τον Φίλιππο Β’ είχαν και αυτοί το μερίδιό τους ελέγχοντας την περιοχή από την Αμφίπολη έως τον Νέστο. Η εκμετάλλευση των χρυσορυχείων στήριξε σε μεγάλο βαθμό τη Μακεδονική δυναστεία. Από την εποχή του Φιλίππου και έπειτα τα χρυσορυχεία υπήρξαν ο βασικός χρηματοδότης της δυναστείας του μεγάλου εκείνου Βασιλιά κι ένα ισχυρό όπλο στα χέρια του γιου του, του μεγάλου Στρατηλάτη Αλεξάνδρου που χρηματοδότησε με το πολύτιμο μέταλλο την εκστρατεία του στην Ασία. Ακολουθούν οι Ρωμαίοι από το 168 π.Χ. Τα ορυχεία της Μακεδονίας έκοψαν τα πρώτα χρυσά νομίσματα το 550 π.Χ., ενώ εκατό χρόνια αργότερα (445-425 π.Χ.) υπήρξαν

τετράδραχμα νομίσματα από τα ορυχεία στην περιοχή της Θράκης, τα οποία έφθαναν τα τετρακόσια τάλαντα αργύρου τον χρόνο.

Το νησί της Θάσου έχει και αυτό συνδέσει την ιστορία του τόσο με την μεταλλουργική ανάπτυξη της περιοχής, όσο και με την διεκδίκηση και κατάκτηση της απέναντι ξηράς της Καβάλας. Απαιτεί από μόνο του μια ολόκληρη και μακροσκελή ενότητα την οποία δεσμευόμαστε να ανακοινώσουμε όταν θεωρήσουμε ότι τα στοιχεία που συλλέξαμε είναι επαρκή. Θα περιοριστούμε λοιπόν μόνο στην αναφορά του αρχαιότερου ορυχείου που βρέθηκε στο νησί και αφήνουμε τα υπόλοιπα για τον σωστό χρόνο. Σαφώς ο ρόλος του καταπράσινου νησιού ήταν σημαντικότερος στην μεταλλευτική δραστηριότητα και προηγήθηκε χρονικά κάποιων άλλων εκμεταλλεύσεων. Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελεί το προϊστορικό ορυχείο ώχρας που το 1956 ανακαλύφθηκε τυχαία, κατά την διάρκεια εργασιών μεταλλευτικού χαρακτήρα στην θέση «Μαυρόλακας» και «Τζίνες» από την εταιρία Χονδροδήμος Α.Ε. Τα πρώτα ευρήματα αφορούσαν εργαλεία και μεταφέρθηκαν με ευθύνη του H. Jung (Γερμανός μηχανικός υπεύθυνος της εταιρίας) στο αρχαιολογικό μουσείο Αθηνών. Οι ανασκαφές, που ξεκίνησαν το 1981 και ολοκληρώθηκαν το 1994, αποκάλυψαν μια ιδιαίτερα ευρεία ορεινή έκταση στην νότια Θάσο, με μεταλλεία που εκτείνονταν από τις Μαριές έως και τα Λιμενάρια. Ανάμεσα στα σημαντικά ευρήματα της δεύτερης αυτής φάσης ήταν ένα κέρατο αντιλόπης καθώς και κάποια οστέινα εργαλεία και αντικείμενα περισυλλογής και αποθήκευσης της ώχρας. Η χρονολόγηση των ευρημάτων (10.000-6.400 π.Χ.) κατατάσσει τα ορυχεία αυτά μεταξύ των αρχαιότερων στην Ευρώπη! Η εκμετάλλευση εντάθηκε και άλλαξε αντικείμενο (μόλυβδος, άργυρος, χαλκός, χρυσός, σίδηρος) στους μετέπειτα αιώνες, κερδίζοντας τη μνεία των ιστορικών της εποχής:

[.....Είδα ο ίδιος τα μεταλλεία αυτά. Τα καλύτερα ήταν αυτά που είχαν ανακαλύψει οι Φοίνικες, όταν ήρθαν με το Θάσο να εγκατασταθούν στο νησί, που πήρε το όνομα του Φοίνικα Θάσου. Τα μεταλλεία της Θάσου βρίσκονται ανάμεσα στις περιοχές Αίνυρα και Κοίνυρα, απέναντι από τη Σαμοθράκη. Είναι ένα μεγάλο βουνό, που το έχουν σκάψει αναζητώντας μέταλλο.....]

(Ηρόδοτος, 6, 47, μετάφραση Αγγ. Βλάχου, 1971)

Λεύκη – Χαλκερό - Παλαιά Καβάλα – Ζυγός...**στα μονοπάτια του χθες.****Σπηλαιορυχείο Λεύκης.**

Κατά τις αναζητήσεις της κεντρικής εισόδου του ορυχείου που επιχειρήσαμε την τετραετία 2005-2009 δυστυχώς το μόνο που κατάφέραμε ήταν ο εντοπισμός ενός βοηθητικού σημείου πρόσβασης, το οποίο όμως ήταν φραγμένο από φερτά υλικά. Αξιόλογα όμως ήταν τα υπόλοιπα ευρήματα που προέκυψαν κατά τις ορεινές πεζοπορίες - έρευνες. Υπολείμματα οχυρώσεων και οικισμών πνιγμένα στην πυκνή βλάστηση, κιβωτιόσχημοι με πλάκες σχιστόλιθου και, φυσικά, συλημένοι τάφοι, άφθονη κεραμική διαφόρων εποχών, λιθόστρωτα αρχαία μονοπάτια εντοπίστηκαν από την ομάδα.

Σημαντική ήταν η παρατήρηση του Θόδωρου Λυμπεράκη για ίχνη από αρματοροχίες αιώνων πάνω στην σκληρή πέτρα του λιθόστρωτου που διέσχισε τον ορεινό αυχένα. Η διαπίστωση αυτή μας οδήγησε στο εύλογο συμπέρασμα ότι η περιοχή αποτελούσε σημαντικό σημείο στο μακρινό αλλά και στο πρόσφατο παρελθόν. Άλλωστε, το ίδιο μονοπάτι συνέχιζε προς τα ΒΔ και οδηγούσε στο *Κάστρο Β*, στην περιοχή Χαλκερού, στο οποίο θ' αναφερθούμε παρακάτω. Η πιθανότητα ν' αποτελούσε το δίκτυο αυτό κύριο άξονα μετακίνησης είναι μεγάλη και συνηγορούν σ' αυτό το συμπέρασμα αρκετοί παράγοντες.

Κάπου στην μέση της πέμπτης κορυφής, από τις επτά που συνολικά περιηγηθήκαμε, ένας περίβολος τράβηξε τα βλέμματά μας. Μάλλον επρόκειτο για φυλάκιο ή άλλη εγκατάσταση, που από το πλάτος των ερειπίων φαινόταν μόνιμη κι εξυπηρετούνταν από το λιθόστρωτο δρόμο, τον οποίο ταυτόχρονα επόπτευε. Οι διαστάσεις της είναι 43*25 μέτρα και δίνουν εμβαδόν 1.075 τ.μ., το σχήμα της ορθογώνιο παραλληλόγραμμο. Το μικρό σχετικά μέγεθος της εγκατάστασης μας κατεύθυνε στην σκέψη ότι επρόκειτο για βοηθητική οχύρωση και μικρό σταθμό εξυπηρέτησης των ταξιδιωτών. Είναι η μοναδική, κλειστή, οχυρωμένη θέση που εντοπίσαμε, από το «Ακόντισμα» έως και το πλησιέστερο, μεγάλο οχυρό (*Κάστρο Β*), που βρίσκεται σε απόσταση περίπου 5 ορεινών χιλιομέτρων από το εν λόγω σημείο.

Τα ερωτήματα γεννιόνταν ένα - ένα, κάθε σκέψη δημιουργούσε κι άλλα. Για ποιο λόγο ένα τέτοιο δίκτυο μετακίνησης που με τα δεδομένα της εποχής ήταν κάτι σαν την σημερινή «εθνική οδό» στα δύσβατα αυτά βουνά και μάλιστα ισχυρά φυλασσόμενο; Αν σκεφθεί κανείς ότι η Καβάλα ενώθηκε με αμαξιτή οδό με την Θράκη (διαδρομή Καρβάλη - Χρυσούπολη - Νέστος) μόλις το 1889, το μέγεθος του δρόμου αυτού μας εξέπληξε ακόμη περισσότερο. Υποθέσαμε, επίσης, ότι οι διάσπαρτες οχυρώσεις προστάτευαν τις εγκαταστάσεις εξόρυξης, την μεταλλευτική παραγωγή, τον «κεντρικό» για την εποχή δρόμο, αλλά επίσης και τους κατοίκους και τους εργάτες των ορυχείων. Ακόμη, υπήρξαν καταφύγια απέναντι στους πειρατές και στους άρπαγες, που στο παρελθόν απειλούσαν ό,τι συναντούσαν στο διάβα τους. Τα χωριά Κιοσέ-Ελιάζ, Εσκή Καβάλα, Ορεν Ντερέ ήταν «αόρατα» από τα ανοικτά και την κοιλάδα. Κάποτε στρατοί διάβηκαν τους ορεινούς όγκους αυτούς στο δρόμο τους για την θάλασσα και αντίστροφα, έμποροι με τα καραβάνια τους πέραναν για να πουλήσουν τηνπραμάτεια τους, προσκυνητές έβγαιναν στα νότια να ακολουθήσουν τον δρόμο προς την ανατολή. Κάποτε η γη αυτή είχε ζωντάνια, ήταν από τα λίγα φυσικά περάσματα προς την θάλασσα.

Σύμφωνα με σχετικά πρόσφατες έρευνες γνωρίζουμε ότι μεγαλύτερη περιεκτικότητα σε χρυσό έχει ανιχνευθεί στον ορεινό όγκο νότια της Λεκάνης και στην περιοχή Πετροπηγής - Ν. Κώμης, παρά στο Παγγαίο. Το στοιχείο αυτό ενισχύει την λογική της αποίκησης και οχύρωσης, δίνοντας μια βαρύτητα στο πλαίσιο της οργάνωσης σε μια τόσο κερδοφόρα περιοχή. Στον αυχένα, αμέσως πριν από το οχυρό αυτό σημείο και λίγο μετά από το σημείο του ορυχείου, εντοπίστηκαν θεμέλια οικισμού σε ξέφωτο, δυστυχώς όμως δεν υπήρχε η δυνατότητα χρονολόγησης των στοιχείων

Όπως ήταν λογικό, στραφήκαμε και στην έρευνα πηγών και χαρτών. Ο κοντινότερος, εγκαταλελειμμένος οικισμός ήταν αυτός του Τσινάρ (Çinar), που στα τουρκικά σημαίνει «Πλάτανος», παρά το γεγονός ότι το νέο χωριό ονομάστηκε «Λεύκη». Ο παλιός οικισμός βρίσκεται ανατολικά του σημείου που ερευνούσαμε, στις παρυφές του βουνού, σχεδόν στα όρια της κοιλάδας την οποία διασχίζει το ρέμα της σημερινής Λεύκης. Συμβουλευτήκαμε τον αυστριακό χάρτη του 1904, που είχε σχεδιαστεί για την οθωμανική διοίκηση, ο οποίος ανέφερε ως σημείο κατοίκησης μόνο το Τσινάρ και σημείωνε τα

μονοπάτια που είχαμε συναντήσει και το δίκτυο που αυτά εξυπηρετούσαν. Η Παλιά Καβάλα, το Κιοσέ - Ελιάζ (μετέπειτα Χαλκερό σε νοτιότερα στην σημερινή του θέση), το Ορέν Ντερέ (ή Ορεινό), τα Χόρασα (ή Χόριζα), το Μορέν, η Κορίτα (Κορυφές) τα χρόνια εκείνα έσφυζαν από ζωή. Κάποια απ' αυτά, μάλιστα, επιβίωσαν μέχρι και τη δεκαετία του 1940. Σήμερα οι περισσότεροι από τους παραπάνω οικισμούς είναι ερείπια και κατοικούνται από λίγους κτηνοτρόφους.

Με βάση τις δημοσιεύσεις του σπηλαιολόγου της Ε.Σ.Ε. κ. Ατακτίδη Κ., στο συγκεκριμένο σπηλαιορυχείο εντύπωση προκαλεί το πλήθος των στοών και ο μεγάλος αριθμός από υπόγειες λαξευτές λεκάνες συλλογής νερού. Ακόμη αναφέρει την στενότητα των διαδρόμων (0,60m X 0,70m) καθώς και το δαιδαλώδες σύστημα τους ως ιδιαίτερα χαρακτηριστικά, δεν γνωρίζει το μέταλλο της εξόρυξης λόγω της εξάντλησής του, απλά υποθέτει ότι ήταν ο χρυσός. Αυτό που εμείς παρατηρήσαμε ήταν σκωρία και πετρώματα με ίχνη σιδήρου σε αρκετά σημεία της διαδρομής. Με μοναδικό αυτό το στοιχείο, υποθέτουμε ότι εάν ο σίδηρος δεν ήταν το κύριο υλικό εξόρυξης, ήταν τουλάχιστον ένα από τα βασικά. Το αναφερόμενο μέγεθος του ορυχείου από την μαρτυρία αυτή, όσο και η σημείωση του σε χάρτες του 1904 και λίγο αργότερα με το σημάδι του ορυχείου, προδίδουν τη διαχρονικότητα και την μεγάλη του δυνατότητα σε παραγωγή.

Χαλκερό- Βόρειος Ορεινός όγκος.

Στην πρώτη μας κιόλας περιήγηση στα βόρεια του Χαλκερού εντοπίσαμε **πλακόστρωτο μονοπάτι** σ' εξαιρετική κατάσταση, όμοιας τεχνοτροπίας με αυτό που διέσχιζε τα βουνά της Λεύκης. Ακόμη, έντονη οχύρωση **με δύο κάστρα** πανομοιότυπης τεχνικής κατασκευής, που θύμιζαν τα θρακικά χρόνια, τα οποία ονομάσαμε Α και Β. Αυτό το πρώτο σημάδι μας βεβαίωνε ότι η περιοχή στο παρελθόν παρουσίαζε κάποια αξιόλογη δραστηριότητα. Το κάστρο Β καθώς και ο οικισμός που αυτό προστάτευε, ο οποίος κάλυπτε μεγάλη έκταση, προξένησαν το ενδιαφέρον μας. Ο σωρός από λίθους σε όλη την περίμετρό του, με πλάτος περίπου τριών μέτρων, μαρτυρούσε την καθαρά οχυρωματική του ιδιότητα. Βέβαια στην πρώτη εκείνη εξερεύνηση δεν γνωρίζαμε ότι για το Κάστρο Β και τον

παρακείμενο οικισμό είχε λάβει γνώση η 12^η ΕΒΑ, η οποία είχε συντάξει Αρχαιολογικό Δελτίο από το 1990, σύμφωνα με το οποίο το υπό κρίση κατασκεύασμα χαρακτηριζόταν «οχυρωματικός περίβολος», χρησιμεύοντας ως καταφύγιο κτηνοτρόφων σε περίπτωση εχθρικής εισβολής.

Ο οικισμός χρονολογείται στην **υστερορωμαϊκή εποχή**, σύμφωνα με τον αρχαιολόγο κ. Νικόλαο Ζήκο, σε κοινή μας αυτοψία, αλλά κι από τα όστρακα που εντοπίστηκαν κατά την έρευνα, ενώ το κάστρο πιθανά ήταν παλαιότερο, όπως δείχνει η κατασκευή του (από μεγάλους λίθους, χωρίς συνδετικό υλικό). Αυτό που όμως δεν είχε εντοπιστεί τότε, ή τουλάχιστον δεν είχε περιληφθεί στο Αρχαιολ. Δελτίο, ήταν οι είσοδοι στοών μέσα στην περίμετρο του Κάστρου Β. Τα φερτά υλικά, που από αιώνες είχαν φράξει τις εισόδους, δεν μας επέτρεπαν την περαιτέρω έρευνα. Ένα όμως έμεινε σαν εντύπωση: ότι οι στοές βρίσκονταν μέσα σε οχυρωμένο έδαφος και πιθανόν στο παρελθόν να υπήρξαν σημαντικές.

Εντύπωση, επίσης, μας προκάλεσε η έκταση του οικισμού που συνόρευε με τον οχυρωματικό περίβολο, καθώς και ο όγκος των λιθοσωρών, που μαρτυρούσαν την ύπαρξη μεγάλων κτηρίων στον τελευταίο. Ο οικισμός εκτεινόταν, πράγματι, από την κορυφή του λόφου μέχρι σχεδόν τους πρόποδες του. Η κεραμική διάσπαρτη, τα ερείπια διασκορπισμένα παντού και, φυσικά, έντονα τα σημάδια των λαθρανασκαφών. Νεκροταφείο και (πιθανόν) τεκές ή άλλο μουσουλμανικό μνημείο πλησίον των ερειπίων, με πλούσια επιφανειακά ευρήματα - κυρίως όστρακα και τμήματα χρηστικών σκευών διάφορων εποχών- μαρτυρούσε τη διαχρονικότητα και το μέγεθος του οικισμού.

Επίσης ενδιαφέρον παρουσίαζε και ο απέναντι λόφος προς τα ΝΔ, όπου και το Κάστρο Α. Ο λόφος εκείνος μας αποκάλυψε ακόμη, εκτός από το Κάστρο Α, μια μικρότερης έκτασης και σημαντικότητας οχύρωση, ερείπια μεγάλου κτηρίου, τα οποία πλαισιώνονταν από άλλα μικρότερα, καθώς κι εγκατάσταση επιφανειακής εξόρυξης. Το εντυπωσιακότερο όλων όμως ήταν το ορυχείο μετάλλου, με πιθανά κτητορική επιγραφή, χαραγμένη με λατινικούς χαρακτήρες λίγο πιο πάνω από την είσοδό του. Το πλήθος των εκσκαφών και το μέγεθος της εισόδου του συγκεκριμένου ορυχείου φανέρωναν την έκταση και την αποδοτικότητά του.

Η απόσταση μεταξύ των οχυρώσεων και του ορυχείου επιβεβαίωσε την αρχική μας υπόθεση, ότι η ανάγκη για την προστασία των εξορυσσόμενων μεταλλευμάτων επέβαλλε την κατασκευή τους. Εξάλλου τα σημεία όπου βρίσκονταν τα δύο κάστρα επόπτευαν τα ορεινά περάσματα από τον βορρά προς την θάλασσα και η ίδια η γεωστρατηγική αξίωνε την περιφρούρησή τους. Παρατηρήσαμε παντού ίχνη ανθρώπινης επέμβασης, όπως αλτάνες, ξερολιθιές και αναβαθμίδες, πλακόστρωτα, ακόμη κι έναν Τουρμπέ (ταφικό μνημείο μουσουλμάνου αγίου ή ιερωμένου), που μαρτυρούσαν την μακραίωνη ιστορία του τόπου και την συνεχή εκμετάλλευσή του σε ειρηνικές εποχές. Μετά από υπόδειξή μας αυτοψία πραγματοποιήθηκε από τον αρχαιολόγο κ. Ζήκο Νικόλαο και τον καθηγητή γεωλογίας στο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης κ. Μιχάλη Βαβελίδη επισφραγίζοντας τις απόψεις μας για το μέγεθος του ορυχείου και την σχέση του με τα ερείπια.

Παλαιά Καβάλα - Ζυγός... μια καλά κρυμμένη ιστορία.

Δεν μπορούμε όμως να θεωρήσουμε όλο αυτό το υπόγειο σύμπλεγμα αποκομμένο από τις στοές του Ζυγός και της Παλαιάς Καβάλας, που η εξερεύνησή τους με την Σπηλαιολογική Ομάδα Καβάλας πρόσφερε, εκτός από μια φανταστική εμπειρία, και ιδιαίτερα ενδιαφέροντα στοιχεία. Άλλωστε, οι προαναφερθείσες περιοχές παρουσιάζουν κοινή γεωμορφολογία και πιστεύουμε ότι πρέπει να εξετάζονται ως όμοιες.

Στο σπήλαιο **Αγ. Ελένης**, στο χωριό Ζυγός, οι ως τώρα εξερευνήσεις, που ξεκινούν από το 1963 από την αείμνηστη «μητέρα» της Σπηλαιολογίας, Άννα Πετροχείλου, που δυστυχώς έφυγε για το τελευταίο της «Αδυτο» το 2001, και συνεχίζονται έως σήμερα, η έρευνα απέδωσε ενδιαφέροντες καρπούς.

Ένα εξαιρετικό, δαιδαλώδες δίκτυο στοών αποκαλύφθηκε, με μια ιδιαιτερότητα πέραν της πολυπλοκότητάς του: μια αρχαία κοίτη ρεύματος νερού, δυστυχώς σήμερα άνυδρου, του οποίου την αλλοτινή ορμή προδίδουν οι εξαιρετικής τεχνικής και ποιότητας εγκαταστάσεις υδρομάστευσης της αρχαιότητας. Πήλινοι σωλήνες, με κυκλική διατομή (κλειστοί) ή ημικυκλική (σε μορφή ανάποδου κεραμιδιού), καθώς και λαξευμένοι αγωγοί - αύλακες στο δάπεδο, σε συνδυασμό πάντα με την κλίση και την μορφολογία του σημείου,

αποστέγγωναν τα ένυδρα διαμερίσματα με τρόπο θαυμαστό. Βασικός σκοπός, υποθέτουμε, αυτής της κοπιαστικής κατασκευής ήταν η εκμετάλλευση του υδροφόρου ορίζοντα και η αποσυμφόρηση των στοών από τις πλημμύρες, ώστε να είναι πάντοτε λειτουργικές.

Την μακραίωνη πορεία του ορυχείου μαρτυρούν ακόμη οι πανέμορφες, λευκές λιμνούλες, με βυθό και τοιχώματα κρυσταλλικής μορφής, καθώς κι οι σταλακτίτες που συχνά συναντά κανείς στο εσωτερικό. Το δεύτερο αυτό «αξιοθέατο» προδίδει και την παρακμή του ορυχείου αιώνες πριν, μια και με την παύση της ανθρώπινης δραστηριότητας δημιουργήθηκαν κι οι συνθήκες γέννησης των σταλακτιτών. Στην άποψη αυτή συνηγορεί και η επικάλυψη των κεραμικών αγωγών με στρώμα σταλαγματικού υλικού.

Για την παραγωγή δεν είμαστε ειδικοί ν' αποφανθούμε. Θα δανειστούμε μόνο την άποψη του διδάκτορα της Γεωλογίας, κ. Χατζηλαζαρίδη Λαζάρου, προελθούσα από τις επιτόπιες έρευνές του, σύμφωνα με την οποία, η ύπαρξη οξειδίων - σιδηροξειδίων - ώχρας οδηγεί στην πιθανότητα το ορυχείο αυτό να παρήγε ώχρα και συνεπώς να είναι αρχαιότερο του 5^{ου} π.Χ. αι.

Μικρότερου βάθους ορυχείο, με την ονομασία «**Μαύρη Τρύπα**», εξερευνήθηκε από την σπηλαιολογική ομάδα στην ίδια περιοχή και σε κοντινή απόσταση από το προηγούμενο. Απλούστερο, χωρίς ιδιαίτερα ευρήματα κι έντονο διάκοσμο. Είναι φανερό πως τα κοιτάσματά του εξαντλήθηκαν σύντομα, διότι το βάθος του δεν ήταν ιδιαίτερο, ώστε να μας επιτρέπει να υποθέσουμε ότι είχε λάβει χώρα σ' αυτό σημαντική εξορυκτική δραστηριότητα.

Και τα δύο σπήλαια λαξεύτηκαν μέσα σε πετρώματα μαρμάρου και σχιστόλιθου, στην ένωση των οποίων υπήρχαν οι φλέβες των μετάλλων και κύρια του χρυσού.

Τραγική είναι η νεότερη ιστορία ενός «**ανώνυμου ορυχείου**» στην Π. Καβάλα. Η δίψα για το εύκολο κέρδος, ή σωστότερα ο "Πυρετός του Χρυσού», έγιναν αιτία για τον θάνατο τεσσάρων ανθρώπων. Η ανούσια αυτή τελευταία πράξη διαδραματίστηκε λίγες εκατοντάδες μέτρα έξω από το ορεινό χωριό της Π. Καβάλας στο εσωτερικό στοάς σε μικρό βάθος και μικρή απόσταση από την κύρια είσοδο.

Δεν είναι όμως το θέμα μας αυτό, απλώς κάναμε αυτή την παρένθεση προκειμένου να γίνει κατανοητό ότι η αμάθεια για τον υπόγειο κόσμο μπορεί εύκολα και στην κυριολεξία να οδηγήσει στον Άδη!

Το εντυπωσιακό σ' αυτή την υπόγεια εγκατάσταση είναι το πλήθος και η στενότητα των διαδρόμων του. Η κεντρική στοά εισόδου, που στην αρχή είναι ευρύχωρη, καταλήγει σύντομα σε στενές διόδους, που διακλαδίζονται σε άλλες, με διαφορετική κατεύθυνση, που κι αυτές συνεχίζουν με τον ίδιο τρόπο. Είναι βέβαιο ότι εύκολα κανείς χάνεται, εάν δεν χρησιμοποιήσει μέσα προσανατολισμού, μια και όλες οι στοές μοιάζουν ίδιες. Η στενότητα των διόδων διακόπτεται από κάποιες μικρές αίθουσες ανά διαστήματα, οι οποίες πιθανά λαξεύτηκαν για την αποσυμφόρηση του χώρου και την διευκόλυνση κίνησης των εργατών και μεταφοράς των υλικών. Εντοπίστηκαν σημεία με λιμνάζοντα ύδατα και λαξευμένους αύλακες, καθώς κι ένα πρόσφατα τοποθετημένο από τους ντόπιους λάστιχο, που μετέφερε νερό από μεγάλο βάθος στην επιφάνεια. Αυτό μαρτυρά την ύπαρξη πηγής ή υδροφόρου ορίζοντα όχι μόνο κατά την αρχαιότητα, αλλά και σήμερα ακόμη. Εντοπίστηκαν ακόμη κάποια σύγχρονα εργαλεία εξόρυξης, όπως μικρά φτυάρια και αξίνες, στοιχεία που επιβεβαίωναν την παράνομη σπηλαιοκαπηλεία.

Όπως και στα υπόλοιπα ορυχεία της περιοχής, οι σκωρίες σιδήρου και τα υπολείμματα μαγγανίου είναι έκδηλα και εντός και εκτός των εγκαταστάσεων.

Συμπεράσματα- Απόψεις

Αν και, όπως ανέφερα στην εισαγωγή, δεν έχουμε τα κατάλληλα εφόδια και γνώσεις για να καταλήξουμε σε συγκεκριμένα επιστημονικά συμπεράσματα, μπορούμε όμως να εικάζουμε με βάση αυτά που αντιλαμβανόμαστε. Έτσι, καταλήγουμε στα εξής, πάντα με σχετική επιφύλαξη, ώσπου η αρχαιολογική σκαπάνη να δώσει απαντήσεις:

Οι περιοχές που ερευνήθηκαν παρουσιάζουν μεγάλο ιστορικό κι αρχαιολογικό ενδιαφέρον λόγω των εκτεταμένων εγκαταστάσεων και των ανθρώπινων επεμβάσεων, τόσο επίγεια όσο και υπόγεια. Οχυρά, λιθόστρωτα, ορυχεία, νεκροταφεία, διάφοροι οικισμοί,

τάφοι και μνημεία συνιστούν μια καλή αιτία για μια μελλοντική ανασκαφική προσπάθεια από τις αρμόδιες αρχαιολογικές Υπηρεσίες. Ίσως με την ανάδειξη και μελέτη αυτών των μνημείων ν' αναδυθεί ένα τμήμα της άγνωστης τοπικής μας ιστορίας που μπορεί ν' αποδειχθεί και ιδιαίτερα σημαντικό(δείτε Σκαπτή Ύλη, κτήματα Θουκυδίδη).

Γνωρίζουμε ότι στην περιοχή μας οι ορεινοί δρόμοι της αρχαιότητας προς την θάλασσα διέρχονταν από την κοιλάδα του Νευροκοπίου κι από την κοιλάδα του Νικηφόρου. Ο δεύτερος αυτός δρόμος βρίσκεται πίσω ακριβώς από τον ορεινό όγκο που εξετάσαμε. Αυτό από μόνο του το στοιχείο είναι δηλωτικό της σπουδαιότητας του δρόμου στην εξέλιξη όλης της περιοχής.

Πιθανόν λοιπόν η εκμετάλλευση του υπόγειου πλούτου να μην υπήρξε η πρωταρχική αιτία ανάπτυξης, αλλά να υποβοηθήσε στην αναβάθμισή της περιοχής στα χρόνια της ακμής των ορυχείων. Αυτό όμως δε σημαίνει ότι τα τελευταία δεν απέκτησαν σημαντική θέση στην ιστορική εξέλιξη, μια κι ήταν πολλές οι εισβολές και αναρίθμητοι οι πόλεμοι που έγιναν για τη διεκδίκηση των πολύτιμων και μη μετάλλων.

Επίλογος

Το «ταξίδι» αυτό φθάνει στο τέλος του τον 5^ο αι. μ.Χ., οπότε οι πηγές αναφέρουν ότι τα ορυχεία είχαν ήδη παρακμάσει λόγω της εξάντλησης των κοιτασμάτων ευγενών μετάλλων. Ο Στέφανος Βυζάντιος μας δίνει την τελευταία γραπτή πληροφορία για τα ορυχεία [3]. Ο ρόλος τους άλλαξε: στα νεότερα χρόνια φιλοξένησαν αντάρτες, αλλά και τακτικό στρατό κατά τους πολέμους, λήσταρχους, άλλα έγιναν μάντρες ζώων και με τα χρόνια όλα παραδόθηκαν στους αρχαιότερους κατοίκους τους, τις νυχτερίδες. Οι στοές εγκαταλείφθηκαν κι έτσι σήμερα, όσες τουλάχιστον απ' αυτές είναι γνωστές, αποτελούν μνήμες από το παρελθόν.

Για κάποιους όμως η «μαγεία» τους δεν έχει χαθεί. Αποτελούν τόπο έρευνας, πληροφορίας, μυστηρίου και, όσο και αν ακούγεται παράξενο, τόπο ηρεμίας και συγκέντρωσης. Ας ελπίσουμε ότι κάποια στιγμή η ομορφιά και η σημαντικότητα των «υπόγειων παλατιών» θ' αναγνωριστεί και θ' αναδειχθεί. Τότε η γνώση, που καλά κρυμμένη μέσα στο σκοτάδι καρτερικά προσμένει το φως, θα «μοιραστεί» σε

όλους μας, προκαλώντας μας ενοχές, γιατί ποτέ δεν αναζητήσαμε την «υποχθόνια» ιστορία μας, όσο τουλάχιστον της άξιζε.

Η πρόσκληση στην ομάδα μας είναι ανοικτή σε όλους όσους αγαπούν την ιστορία και τα έργα του ελληνικού πολιτισμού κι ενδιαφέρονται ώστε αυτά ν' αναδειχθούν, να προκαλέσουν το ενδιαφέρον της Πολιτείας, να γίνουν κτήμα όλων των Ελλήνων και να πάψουν ν' αποτελούν έρμαιο των διαθέσεων και των άνομων επιδιώξεων των χρυσοθήρων, που δυστυχώς, στην προσπάθειά τους για εύκολο πλουτισμό, τα καταστρέφουν ασυλλόγιστα.

Κλείνοντας θα θέλαμε να ευχαριστήσουμε ιδιαίτερα το ΙΛΑΚ και τον κύριο Ρουδομέτωφ για την ευκαιρία που μας πρόσφερε να επικοινωνήσουμε με το εκλεκτό ακροατήριο τις πληροφορίες που συλλέξαμε και να ευχηθούμε καλή επιτυχία στο ενδιαφέρον αυτό διήμερο. Επίσης, ευχαριστούμε τον αρχαιολόγο κ. Νικόλαο Ζήκο, τον καθηγητή γεωλογίας κ. Μιχάλη Βαβελίδη, ομοίως τον διδάκτορα γεωλογίας κ. Λάζαρο Χατζηλαζαρίδη για τις ενδιαφέρουσες και διευκρινιστικές πληροφορίες που μας προσέφεραν κατά την έρευνα μας, καθώς και για την συντροφιά τους σε κάποιες από τις εξορμήσεις μας.

[1] Γρηγόρης Ζώρζος, Μελετητής Οικονομολόγος,
www.hellastoday.gr/detail.php?id=2716

[2] Σπηλαιολογική Ομάδα Καβάλας.

[3] Ατακτίδης Κ., «Η αρχαία μεταλλουργία του Παγγαίου και η Σκαπτή Ύλη του Θουκυδίδη».

Αρ. 1 : Το τείχος του Κάστρου Α'. Από το ικανό πλάτος του υποθέτουμε ότι αποτελούσε μόνιμη οχύρωση.

Αρ. 2 : Η κεντρική είσοδος του μεγάλου ορυχείου στο λόφο Α'. Πλησίον εντοπίστηκε η πιθανά κτητορική επιγραφή με τους λατινικούς χαρακτήρες.

Αρ.

3: Ότι απέμεινε από το άλλοτε εντυπωσιακό κτίσμα (πιθανά μουσουλμανικό κτίσμα λατρευτικής χρήσης)

Αρ. 4 : Το λιθόστρωτο μονοπάτι που διασχίζει το Κάστρο Β΄ στα βόρεια ορεινά του Χαλκερού.

Αρ. 5 : Τα ερείπια πύργου στο Κάστρο Β'. Εντυπωσιάζει ακόμη και σήμερα ο όγκος τους.

Αρ. 6: Άποψη των ερειπίων στο Κάστρο Β'. Σώζονται σε ικανό ύψος, παρά την εγκατάλειψη του οχυρού για αιώνες.

Αρ. 7: Αυτοψία και μέτρηση στην Ρωμαϊκή Κινστέρνα του λόφου Β'. δυστυχώς είναι κατεστραμμένη σε μεγάλο τμήμα της από την εγκατάλειψη αλλά και τους χρυσοθήρες.

Αρ. 9 : Άποψη του τείχους στο Κάστρο Α'. Είναι εκπληκτική η διατήρηση του μετά από αιώνες εγκατάλειψης.

Αρ. 11: Χαρτογράφηση στο ορυχείο «Μαύρη Τρύπα» στην περιοχή Ζυγός Καβάλας.

Αρ. 12: Έρευνα με την Σπηλαιολογική Ομάδα Καβάλας στο ορυχείο «Αγ. Ελένη» στο Ζυγός Καβάλας.

Αρ. 13: Πήλινος αύλακας υδρομάστευσης στο ορυχείο «Αγ. Ελένης» στο Ζυγός Καβάλας. Η επικάλυψη του με σταλαγματικό στρώμα, προδίδει και την εγκατάλειψη του ορυχείου από αιώνες.

Αρ. 14 : Στενή δίοδος στο ορυχείο Π. Καβάλας

Αρ. 15 : Ορυχείο Π. Καβάλας. Υποστήριξη οροφής και ανθρώπινες επεμβάσεις.

Αρ. 16: Δοκιμαστική τομή (τυφλή στοά). Μια πρακτική με στόχο την ανακάλυψη φλέβας μετάλλου.

Αρ. 17: Η κεντρική στοά εισόδου του ορυχείου της Π. Καβάλας. Απελευθερώθηκε από τα υλικά που την έκλειναν, μετά το τραγικό ατύχημα που κόστισε την ζωή των τεσσάρων σπηλαιολόγων.

Ο πρόεδρος του Α.Π.Θ. Καθηγητής Α. Μάνθος, προεδρεύων συνεδρίας.

Προεδρεύουσα η κα Χάϊδω Κουκούλη, εισηγητής ο. κ. Τζίμας